

החולה לפנינו

(דברי הסבר)

ד"ר יעקב לוי

בתוכרת 5 של "אסיר" מבקר הפרופ' מאיר את הרצאתי על ה"חולה לפנינו"⁽¹⁾. אני מצטער שרק עכשיו ניתנה לי ההזדמנות להעמיד את הדברים על בירורם.

בהרצאתי התכוונתי להוכיח, כי אין ביכולתם של העובדות הרפואיות והתקדמות אמצעי התקשורת לבסס הצעת רופאים לרבנים לשנות את ההלכה של החולה "שלפנינו", המתירוז ניתוח מת לפי פסקו של ה"נודע ביהודה". לפי הצעה זו יש להניח תודה פיקטיבית "כאילו" החולה לפנינו, בהסתמך על צילולי הסיסמא "רחוקים נעשו קרובים".

לא היה ברעתי להתעסק בהרצאתי בשקולי ההלכה, וגם עכשיו אין ברעתי להכנס לויכוח הלכתי. הבאתי את תשובות הפוסקים כרקע לבירור המציאות הרפואית והטכניקה של התקשורת החדשה. בהקשר זה הבאתי גם את דברי ה"חזון איש" זצ"ל. ידעתי שבספרות מצויה הדיעה. כאילו התשובה היא מדברת על מחלה "מצויה" - במובן של מחלה שכיחה - למשל דלקת הריאות או שחפת, המאפשרת לדבריהם להתיר בימינו לנחח מתים. אבל אינני מבין איך יכולים לטעון עלי שאני הפכתי את כוונתו של החז"א, באמרי שדבריו מתיחסים למגפה. ובכן, ניתי ספר ונחזי. נקרא את דברי החז"א זצ"ל, ואיך אני הסברתי בהרצאתי.

א. לשון ה"חזון איש" - אהלות ס' כ"ב, אות ל"ב:

בפתחי תשובה ס' שס"ג סק"ה בשם הנודע ביהודה והחתם סופר, באם יש חולה קמן מותר לנוולו משום פקוח נפש, אבל אין חולה קמן אסור, ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן, אלא אם מצוי הדבר, דבזמן שמתריעין עלה (אף שאין בשעה זו חולה קמן) משום חולי מהלכת, הו"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוך לספר. וכדאמר בעירובין מה' וכתענית כא: ומיהו בשעת שלום לא חשבינן ליה פקוח נפש אע"ג דשכיח בזמן מן הזמנים שיצטרכו לזה, כמו שאין עושין כלי זיין בשבת בשעת שלום, דא"כ בטלות כל המצוות. אלא לא מקרי ספק פקוח נפש בדברים עתידין שבהוה אין להם כל זכר, וכאמת אין אנו בקיאים בעתידות ופעמים שמה שחשבנום להצלה מתהפך לרועץ.

ההדגשה היא ממני. לשון התשובה מסתמכת על המשנה בתענית (דף י"ט ע"א): וכן עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת.

ב. לשון הבירור בהרצאתי:

קרוב לרעיונו של ה"נודע ביהודה" מוצאים אנו גם ב"חזון איש" בסגנון אחר. אין החולה המסוכן עומד במוקד, אפילו אם אין חולה לפנינו, אבל המחלה המסוכנת

היא מצויה לפנינו - ז.א. עכשיו ופה במקום - הרי זה נקרא פיקוח נפש. במקרה של מגפה ("חולי מהלכת"), אפילו אם אין עדיין אף חולה מסוכן, דנים אנו כבפקוח נפש, כי כל אנשי העיר הם בצרה ובסכנה ("הו"ל כאויבים שצרו בעיר בסמוך לספר") לעומת זאת לא חשבינן ליה פקוח נפש בשכיח בזמן מן הזמנים. רואים אנו בעליל שעמדתו של ה"חזון איש" שזה עקרונית לזו של ה"נדע ביהודה", שגם הוא דיבר על "סכנת נפשות לפנינו", התולה לפנינו הוא בעיניו רק דוגמא.

נראה לי למעלה מכל ספק שהתשובה מדברת על מגפה - אפילו אם היא רק מתקרבת - ולא על מחלה שכיחה. בכיוון זה מצביעה כבר הלשון: דבר, חולי מהלכת. ומאחר שמתריעין עליה, הרי זאת הוכחה שהיא נמצאת לפנינו ("מצוי דבר"), ומסכנת אנשים הנמצאים "פה ועכשיו" לפנינו, את בני העיר, כמו שהמזכיר על עיר ספר מסכן את אנשי העיר.

עם כל רצוני הטוב לא אוכל לראות בתנאים הללו שינוי עקרוני לעומת פסקו של הנוב"י. גם הוא אינו מדבר על ה"חולה לפנינו" כאפשרות יחידה להיתר ניתוח המת, אלא דבריו מעידים על עמדתו שהחזר לנתח את המת "ביש ספק סכנת נפשות לפנינו כגון חולה...".⁽²⁾ נראה לי ברור שגם במקרה של החזו"א היה הוא מסכים להיתרו. אם כן, מדוע ניצור חילוקי דיעות עקרתיים בין הפוסקים האלו, אשר מפיהם אנו חיים, ולמה למצוא קרע במקום שאפילו סדק אין שם.

אבל הפרופ' מאיר מביא כעד את הרב אריאלי שליט"א, שגם הוא משתמש במלים "שרחוקים נעשו קרובים". הבאתי בהרצאתי אלו דבריו. והוטפתי שהוא משתמש בהם רק באופן מזגבל. פסק דינו מוכיח זאת כמאה עדים. הוא פוסק⁽³⁾: "ניתוח מת, כדי להציל חולה אחר מצוי, וקרוב הדבר שעל ידי הניתוח יינצל - מותר". ברור איפוא שהחולה המסוכן לא יהיה באיזו ארץ רחוקה. ליתר הבהרה מסיף הרב את התנאי: "אם אפשר להודיע מיד על תוצאות הבריקה להציל את החולה". בדבריו אלו רוצה הרב למנוע, שבעלי דמיון לא ישתמשו לרעה בסיסמא "רחוקים נעשו קרובים", ולהרחיב את ההיתר לכל המחלות השכיחות. הרב מתיר אך ורק טובת חולה שהוא מצוי. במקרה ותובא שאלה בענין מחלה שכיחה לפני רב פוסק, יהיה עליו לברר בכל מקרה ומקרה לפי הנתונים שלפניו. גם רב שיפסוק לפי הנוב"י והחזו"א יידרש לברר כל מקרה בירור אינדיבידואלי.

אני משוכנע, שאם יפנו במקרה מסויים לעלושה רבנים - אחד שהולך בעקבות הנוב"י, שני שפוסק לפי סגנתו של החזו"א, ועוד אחד שמסתמך על פסקו של - להבדיל בין חיים לחיים - הרב אריאלי שליט"א - ותהיינה התעזבות דומות זו לזו כביצה אחת לשניה. מ סוף סוף הם תמימי דיעה להזכיר את הניתוח רק אם האפשרות להציל על ידו את הנפש לא תהיה רחוקה ביותר. ואינני רואה כאן "מחמירים" או "מקילים" בדברי הפוסקים, כפי שהפרופ' מאיר מזכיר אותם. אני רוצה להזכיר שזהו אינו מכנה כ"מקילים" את אותם "המחמירים" הרצים לשנות את החלכה המקובלת, עפ"י סברות של דמיותם, שהן הן הקרקע שעליהן צמחה הסיסמא

"רזוקים נעשו קרובים" כצנזורה כוללת. בהרצאתי הבאתי את ההוכחה שלפי המציאות הרפואית אין שחר לסיסמא הזאת.

* * *

הפרופ' מאיר רוצה להוכיח לעיני, כרופא ילדים, את חשיבות ניתוחי המתים, בהביאו דוגמא ממחלת סרטן הדם. תמיד נמצאים בבתי החולים שלנו כמה מקרים של המחלה, ויש לבקר את היעילות והסכנות של התרופות המתחדשות מדי יום ביומו. הפרופ' מאיר יודע כמוני, שערכם של התרופות החדשות אינו נקבע על פי קומץ הבדיקות הנעשות בארצנו, אלא על פי הבדיקות ההמוניות המבוצעות בבתי החולים בארצות הברית וכד', בחקירות בחיות ניסוי, ע"י מטות של אלפי חולים ובמעבדות משוכללות. חרף על פי בקורת מדויקת של כל הממצאים האלה מוציאים בתי החרושה והממשלות את הרשיון להשתמש בתרופות החדשות לטיפול בחולים. ובכן, מה יתנו לנו ומה יוסיפו לנו הבדיקות המעטות, באופן יחסי, הצעשות בארצנו? ואם תאמר, אולי נמצא דוקא כאן כמה ממצאים חשובים. האם נוכל להציע לרבנים שעפ"י הספק-ספיקא הזה ישנו את פסק הדין ואת תנאיו להתיר ניתוח מתי ישראל?

אבל נניח אפילו שבדיקת אלו דוקא בארץ תהיינה חשובות ביותר להצלת נפשות. וכך כותב פרופ' מאיר: "השפעתן (של התרופות החדשות) יש לבדוק רק בנתונים לאחד המת". כידוע נותן לנו התכשיר האנטומי רק את האפשרות לדון בעקיפין על תהליכי החיים. לעומת זאת יכולים רופאי מחלקות ילדים - בדרך כלל - לקבוע את ערכן ואת סכנתן כבר בחיים, ע"י בדיקת קליניות זום-יומיות או מעבדתיות, ע"י בדיקת דם שוטת וחזרות ונשנות, ע"י ביאופסיות במיח עצמת וכו'. ואם, במקרה יוצא מן הכלל, ימות אחד הילדים מסיבות בלתי ברורות, הרי אז נותנת לנו דוקא ההלכה המקובלת את האפשרות לנסות להציל את חיי שאר הילדים הנמצאים, לדברי הפרופ', בטיפולנו. במקרה זה תהיה לפנינו דוגמא מאלפת בעיני, עד כמה ההלכה של "חולה לפנינו" עדיין בתוקפה. כאן - ללא ספק - המקום לשאול שאלת חכם, הרב ידון בכובד ראש בטענותיהם של הרופאים, ובהתחשב במציאות של תקופתנו ובעמדת המדע החדש יחליט אם להתיר את ניתוח הילד המת.

מנסיוני אני, כמנהל במחלקת ילדים, לא אוכל אלא לאשר שכך היא דרכם של רבני דורנו. כל פעם שהפניתי שאלותי להרב אריאל שליט"א נוכחתי לראות, שפסקי דינו, שהתחשב במציאות ימינו, היו מבוססים כמקובל על תשובתו של הגב"י.

צר לי מאד כאשר אני קורא בין השורות - במאמרים שונים - את המצמח להראות טעם לפגם בדברי הגב"י, באמרם שהוא היה חי לפני כ-200 שנה. לי נראה, שדבריו העקרוניים עדיין חיים וקיימים.

* * *

גם דברי הרב קוק זצ"ל, שנאמרו בהוסד האוניברסיטה העברית, עדיין חיים וקיימים! הרב, בזמנו, היטיב להבין את הלך הרוח של הנגידים, שלא השתנה מאז ועד קום המדינה ועד היום. הוא, אהב ישראל הגדול, רצה להציל את מתי ישראל עמנו, העם הקדוש, מאיזמל האטומים. ולואי שרופאי ישראל ילמדו ממנו איך להבין ולפעול מתוך אהבת ישראל.

1) נדפסה ב"אסיא" חוברת 4, והופיעה כמאמר ב"נועם" כרך סו, ע' רפד
2) נזר, ביהודה, מהד"ת, ר"י
3) תורה שבעל-פה, כרך ו' ירושלים תשכ"ד ע' נד. ועיין גם מאמרו ב"נועם" כרך ו'
הע"כ". שהבאתיו במאמרי הנ"ל.